

KONTROL ODAĞININ SOSYAL KAYTARMA DAVRANIŞI ÜZERİNDEKİ ETKİSİ: SOSYAL HİZMET KURUMLARINDA BİR ARAŞTIRMA

THE EFFECT OF LOCUS OF CONTROL ON SOCIAL LOAFING BEHAVIOR: A RESEARCH SOCIAL SERVICE ORGANIZATIONS

Doç. Dr. Yücel EROL

Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İşletme Bölümü, Tokat / TÜRKİYE, ORCID: 0000-0002-8289-9106

Öğr. Gör. Dr. Rafet BEYAZ

Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Pazar Meslek Yüksekokulu, Tokat / TÜRKİYE, ORCID: 0000-0002-0026-5346

Öğr. Gör. Zeynep Dilara TINAZ

Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu, Tokat / TÜRKİYE, ORCID: 0000-0002-8063-9749

ÖZET

Bu çalışmada, kontrol odağının sosyal kaytarma davranışı üzerindeki etkisinin belirlenmesi amaçlanmıştır. Araştırmanın örneklemini Tokat ili sosyal hizmet kurumlarında görev yapan çalışanlar oluşturmaktadır. Bu kapsamda veriler anketler aracılığıyla toplanmış frekans, t testi, varyans, korelasyon ve regresyon analizleri ile değerlendirilmiştir. Elde edilen bulgulara göre kişilerin dış kontrol odaklı olması sosyal kaytarma davranışını pozitif yönde etkilemektedir. Kişisel kontrol ve adil olmayan dünya inancı sosyal kaytarma davranışını pozitif yönde etkileyen kontrol odağı alt boyutlarıdır. Ayrıca sosyal kaytarma davranışı ve kontrol odağının demografik değişkenler açısından farklılık gösterdiği belirlenmiştir. Bu fark sosyal kaytarma davranışında memleket değişkeninde görülmektedir. Kontrol odağı boyutlarında ise cinsiyet, memleket, eğitim, kurum ve görev açısından bir farklılık söz konusu olmaktadır. Çalışmada ayrıca gelecekte bu konuda yapılacak çalışmalar için önerilerde bulunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Sosyal Kaytarma, Kontrol Odağı, Sosyal Hizmet Kurumları

ABSTRACT

In this study, the determination of the effect of locus of control on social loafing is aimed. The sample of the study consisted of employees, working at social service organizations in Tokat. For this purpose the data collected through survey. The data were evaluated by frequency, t-test, variance analysis, correlation and regression analysis. According to the results of the study, the individuals being externally controlled has a positive effect on social loafing. Personal control and the belief of an unfair world are the locus of control dimensions that positively affects social loafing. In addition, it was determined that social loafing and locus of control dimensions differed by demographic variables. This difference in social loafing behavior is seen in country variable. There is differences in locus of control dimensions in terms of gender, country, education, institution and task. Also in this study is offered suggestions for future researches.

KeyWords: Social Loafing, Locus of Control, Social Service Organizations

1. GİRİŞ

İnsanoğlunun işleri birlikte yapma eğilimi belki de kendi tarihi kadar eskiye dayanır. Tarımsal üretim için yapılan imeceden büyük çaplı sanayi işlemlerine kadar insan, üretimi kolaylaştırmak amacıyla birlikte hareket etmeyi seçmiştir. İlginç bir biçimde insan sadece zorlandığı işleri yapmak için bir araya gelmemiş, oyun ve eğlenme etkinlikleri için de birlikte olmayı tercih etmiştir. Grupla yapılan spor oyunları, bir musiki eserin icrası bu durumun örnekleridir. Ne var ki işlerin grupla yapılması her zaman performans artışı ile sonuçlanmamaktadır. Pek çok durumda yapılan grup çalışmalarının performansa olumsuz etki ettiği tespit edilmiştir. Özellikle grup çalışmalarında bazı kişilerin bilerek ve isteyerek diğer çalışanların performansından daha düşük performans gösterdiği ve işe ortak olmaya çalıştığı görülmektedir. Grupla yapılan işlerde bireylerin performans düşüklüğü göstermesi sosyal kaytarma olarak isimlendirilmektedir (George, 1992: 191). Sosyal kaytarmayı etkileyen birçok unsur tespit edilmiştir.

Kontrol odağının sosyal kaytarma üzerinde etkili olan önemli bir kavram olduğu düşünülmektedir. Bu çalışmada bireylerin davranışlarının kendi kontrolünde olup olmadığına dair inançlarının sosyal kaytarma üzerindeki etkisinin belirlenmesi amaçlanmaktadır.

2. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

2.1. Sosyal Kaytarma Kavramı

İnsanoğlu kolay veya zor birçok işi birlikte yapmakta, bir grubun parçası olmayı tercih etmektedir. Peki, insanı grup davranışına iten sebep nedir? Bulgular gösteriyor ki insan, yalnız yapamayacağı bir işin üstesinden gelmek, sadece üyelerin elde edebileceği bilgilere ulaşabilmek, kendini güvende hissetmek hatta grup dışı düşmanlara karşı korunmak, olumlu bir sosyal kimlik edinmek gibi psikolojik ve sosyal gereksinimleri için bir grubun üyesi olmaktadır (Kağıtçıbaşı ve Cemalcılar, 2014: 273).

Tecrübelerimiz ve sezgilerimiz bize birlikte yapılan işlerde daima daha fazlasının yapılacağını düşündürmektedir. Bazı araştırmalar sezgilerimizle aynı istikamette sonuçlar vermektedir. Ancak bazı araştırmalar bu durumun tersi olarak kişilerin grupla yaptığı işlerde tek başına yaptıklarından daha düşük performans gösterdiğini tespit edilmiştir.

Örneğin Ringelmann (1880) çalışmasında grup performansında koordinasyon açısından azalma olduğunu tespit etmiştir (Aktaran Kravitz ve Martin, 1986: 936). Bu durum "Ringelman Etkisi" olarak isimlendirilmektedir. Hatta bazı araştırmalarda ilginç bir biçimde diğer kişilerin varlığının yapılan iş açısından zararlı olduğunu ortaya koyan sonuçlar elde edilmiştir (Zajonc ve Sales, 1966:160). Örneğin öğrenmenin, sakin şartlarda yapıldığında sosyal etki altındaki durumlardan daha etkili olduğu ifade edilmektedir (Pessin, 1933: 270).

Gruplarla ilgili deneylerin kafa karıştırıcı sonuçları, araştırmacıların bu konunun sebepleri üzerinde yoğunlaşmalarına neden olmuştur. Steiner (1972) grupla yapılan işlerde performansın düşmesinin iki sebebi (bireysel motivasyon azalması veya koordinasyon kaybı) olabileceğini öne sürmüştür. Ingham ve arkadaşları (1974) yaptıkları çalışmada algılanan grup büyüklüğü arttıkça performansın düştüğünü tespit etmişlerdir (İlgin, 2010: 107).

Bu konuda deneyler yapan Latane vd. (1979) diğer insanların varlığından dolayı çaba azalmasını sosyal kaytarma olarak isimlendirmiştir. Sosyal kaytarma, kişilerin çalıştığı grup içerisinde, beraber çalıştığı diğer kişilerle kıyaslandığında daha az çaba gösterme durumu olarak tanımlanmaktadır (Latane vd., 1979: 823). Başka bir deyişle sosyal kaytarma, bireyin tek başına çalışırken, grupla birlikte çalıştığından daha fazla verimli olması durumudur (Harcum ve Badura, 1990: 629). Sosyal kaytarma davranışında kişi grup içerisinde kendini gizleme eğilimindedir. Çünkü, kişiler bilinçli veya bilinçsiz olarak grup içerisinde sosyal farkındalığın azalması neticesinde tek başına olduklarından daha az çaba gösterme eğilimi içerisinde olabilmektedirler (Liden vd., 2004: 285-286).

Latane ve arkadaşları sosyal kaytarmının üç sebepten kaynaklanabileceğini öne sürmüşlerdir. Bu sebepler ilişkilendirme ve eşitleme, maksimum kapasitenin altında hedef belirleme ve girdi ve çıktı arasındaki muhtemel sınırlılık olarak isimlendirilmiştir. Bu üç durum Latane tarafından sosyal etki teorisi ile açıklanmıştır. Şayet sosyal baskının hedefindeki bir kişi ise hedef gruptaki diğer kişilerin

sayısını artırmak her bir kişi üzerindeki baskıyı azaltmaktadır. Çünkü baskı grup üyeleri arasında bölünmektedir (Latane vd., 1979: 829-830).

Yerli ve yabancı literatürde sosyal kaytarmayla alakalı çok sayıda çalışmanın yapıldığı görülmektedir. Bu alanda yapılmış çalışmalardan bazıları aşağıda değerlendirilmektedir.

Williams ve arkadaşlarının (1989) yapmış oldukları çalışmada, yüzücülerin bireysel ve takım halinde yüzme faaliyetleri değerlendirmişlerdir. Araştırma sonucunda görev görünürlüğünün yüksek olduğu zamanda takım halinde gerçekleştirilen yüzüşün bireysel yüzüşlerden daha iyi zamanlı olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca görev görünürlüğünün düşük olduğu zamanlarda yüzücü performanslarının düştüğü gözlenmiştir. Karau ve Williams (1993) yaptıkları çalışmada sosyal kaytarmayı etkileyen çok sayıda değişkenin varlığını tespit etmişlerdir. Değerlendirme potansiyeli, iş arkadaşının performansına dair beklenti, görev anlamlılığı ve kültür sosyal kaytarmayı önemli oranda etkileyen değerler olarak belirlenmiştir. Araştırmacılar bu bulguları ortaklaşa çaba modeli ile açıklamaktadırlar. Ortaklaşa çaba modeli ise, beklenti, değer, sosyal kimlik ve kendi kendini onaylama teorilerini bütünleyen bir model olarak değerlendirilmektedir. Pabico ve arkadaşları (2008) çalışmalarında sosyal kaytarmanın bulunduğu gruplarda kişilerin iki farklı rol sergilediğini belirtmişlerdir. Bedavacı bireyler olarak isimlendirilen birinci rolde, kişiler gruptaki görevlerini yapmak için herhangi bir çaba göstermeden diğer grup üyeleri ile aynı ödülü paylaşma eğilimindedirler. Safdil bireyler olarak isimlendirilen ikinci rolde ise, kişiler bedavacılar ve diğer grup üyelerinin bıraktığı işleri paylaşma eğilimindedirler. Kurnaz (2016) yapmış olduğu çalışmada sosyal kaytarmanın çalışan performansı üzerindeki etkisini belirlemeye çalışmıştır. Araştırma sonucunda sosyal kaytarmanın çalışan performansı üzerinde etkili olduğu görülmüştür. Tolukan ve arkadaşları (2017) Spor Genel Müdürlüğü taşra teşkilatında görev yapan antrenörlerin sosyal kaytarma davranışlarını incelemişlerdir. Çalışma sonucunda antrenörlerin ortalamasının üzerinde sosyal kaytarmaya yöneldikleri tespit edilmiştir. Ayrıca araştırmada yüksek yaş ve yüksek kıdemli kişilerde sosyal kaytarma davranışının daha düşük olduğu tespit edilmiştir. Doğan ve arkadaşları da (2012) çalışmalarında, çalışanların sosyal kaytarma davranışı gösterip göstermediğine yönelik yönetici algıları ile çalışanların görev görünürlüklerine yönelik algıları arasındaki ilişkiyi incelemişlerdir. Araştırma sonucunda, görev görünürlüğü ile sosyal kaytarma davranışı arasında ilişki tespit edilmiştir. Ayrıca cinsiyet, yaş ve kıdem değişkenlerine göre sosyal kaytarma ve görev görünürlüğü arasında anlamlı farklılıklar belirlenmiştir.

2.2. Kontrol Odağı Kavramı

Toplum içerisinde yaşayan insanlar, yaşamları boyunca her an farklı olay ve durumlarla karşılaşabilmektedir. Kişiler sahip oldukları birikim, tecrübe ve psikolojik durumlarına göre karşılaştıkları vakaları farklı şekillerde değerlendirmektedirler. Bazı kişiler yaptıklarının sorumluluğunu şansa, kadere veya başkalarının eylemlerine bağlarken, bazıları doğrudan kendi üzerlerine almaktadırlar. Ortaya çıkan bu farklılığın kişilerin kontrol odağı ile ilgili olduğu düşünülmektedir (Kartal ve Gemlik, 2018: 43).

Sosyal Öğrenme Modeli “beklenti” kavramının şekillendirdiği kontrol odağı kavramı, son yıllarda kişilik çalışmalarının temel değişkenlerinden biri olarak görülmeye başlanmıştır (Dağ, 2002: 78). Kontrol odağı inancı, kişilerin yaşadıkları pekiştirmelerin, elde ettikleri başarı, başarısızlık veya ödüllerin hangi etkenlere atfedildiği ile ilişkili bir kavramdır. Başka bir deyişle kontrol odağı kavramı, kişinin karşılaştığı olay ve durumları nelerin şekillendirdiğine yönelik inancıdır (Şeşen, 2010: 199). Rotter’in (1996) geliştirdiği bu kavrama göre birey, gerçekleştirdiği bir davranışın olumlu ya da olumsuz pekiştirici ile sonuçlandığını gördüğünde, o pekiştiricinin aynı davranışı gelecekteki olaylarda da izleyeceğine yönelik bir beklenti içerisine girmektedir. Birey gelişim sürecinde her alanda yaşadığı bu pekiştirici algılar sonucunda genellenmiş bir pekiştirici beklentisi oluşturabilmektedir. Böylece birey pekiştiricilerin ya kendi ya da kendisi dışındaki güçlerin kontrolünde olduğuna yönelik bir beklentiyi benimseyebilmektedir.

Kontrol odağı içsel ve dışsal olmak üzere iki başlık altında değerlendirilmektedir. Bu kapsamda iç kontrol odağında, bir pekiştiricinin ya da olayın kişiler tarafından kendi davranışlarına bağlı olarak algılanması durumu olarak adlandırılmaktadır. Yani kişiler gerçekleştirmiş oldukları eylemlerin sonucunda ortaya çıkan durumun sorumluluğunu kendileri üstlenmektedir. Dış kontrol odağında ise, bir pekiştiricinin ya da olayın dış güçler (şans, kader vb.) ya da diğer güçlü kişiler tarafından kontrol

edildiğine inanılmaktadır. Yani gerçekleştirilen olayın sonucunda ortaya çıkan durumun sorumluluğu kişiler tarafından üstlenilmemektedir (Kaya, 2016: 84; Küçükkaragöz vd., 2013: 3; Spector vd., 2002: 154).

Kontrol odağı kavramının çok sayıda kişilik değişkeni ile sağlam ilişkilerinin olduğu bilinmektedir. Örneğin iç kontrol odağının daha iyi duygusal uyumla, öznel iyilik haliyle, stres ve psikolojik sorunlara başa çıkmayla ilişkili olduğu pek çok araştırmada bildirilmiştir. Benzer şekilde dış kontrol odağı ile normal ötesi inanışlar (büyü ve duyum ötesi algılar gibi) arasında da sıkı bir ilişkinin bulunduğu ifade edilmektedir (Dağ, 2002: 78).

İç kontrol odağına sahip kişiler eylemlerini etkileyen çevresel faktörleri değiştirme eğilimi içerisindeyler. Bu kişiler sahip oldukları yetenek, başarı ve başarısızlıkların oldukça önemli olduğuna inanmaktadırlar. Yaşamlarında karşılaştıkları olumsuzlukları kendilerinin çözebileceğine inanarak bu yolda durmadan çalışmaktadırlar (Basım ve Şeşen, 2006: 160). Bu alanda yapılan araştırmalar incelendiğinde iç kontrol odağı özelliği gösteren kişilerin dış kontrol odağı özelliği taşıyan kişilere nazaran daha başarılı, sosyal, entelektüel, girişimci, etkili, özgüvenli, öz saygılı ve bağımsız olduğu tespit edilmiştir (Yeşilyaprak, 1993: 4).

Buna karşın dış kontrol odağı özelliği gösteren kişiler ise yaşamlarında karşılaştıkları olaylara karşı herhangi bir sorumluluk üstlenmemektedirler. Bu kişiler hayatlarını şekillendirme konusunda çaresizlik yaşamakta ve hayatta başarılı olmak için tesadüfen doğru yer ve zamanda olmanın gerekliliğine inanmaktadırlar. Aynı zamanda bu kişiler, iç kontrol odağı özelliği gösteren kişilere nazaran daha fazla stresli, kaygılı, depresyonlu, bağımlı, sağlıksız, psikolojik ve ruhsal çöküntülü, pasif ve kararsız oldukları gözlenmiştir (Basım ve Şeşen, 2006: 160-161). Yapılan değerlendireler sonucunda iç kontrol odağına sahip kişilerin dış kontrol odağına sahip kişilerden daha başarılı olabileceği fikrini ön plana çıkarmıştır.

Kontrol odağı ile alakalı literatür incelendiğinde farklı disiplinlerde çok sayıda çalışmanın yapıldığı görülmektedir. Bu kapsamda genel kontrol odağı ölçümü ile alakalı alkolizm, kalp sağlığı, ruh sağlığı, şeker hastalığı, diyet, depresyon, kanser, evlilik, ebeveynlik, öğretmenlik, iş ve nükleer enerji kullanımıyla alakalı kontrol odağı çalışmaları en fazla ön plana çıkmaktadır (Akın, 2007: 10; Dağ, 2002: 78). Bu kapsamda yapılmış çalışmalardan bazıları aşağıda ele alınmıştır. Asiedu-Appiah ve Addai (2014) çalışmalarında çalışanların bağlamsal performansı ile kontrol odağı arasındaki nedensel ilişkiyi belirlemeye çalışmışlardır. Bağlamsal performans örgüte değer sağlayacak işleri yapmak, çatışmaları önlemek ve çalışanlar arasında güven sağlamaya ilgilidir. Çalışma sonucunda kontrol odağına sahip kişilerin daha fazla bağlamsal performans gösterdiği tespit edilmiştir. Yeşilyaprak (1993) çalışmasında gençlerin kendi kendini yönetebilen, davranışlarının sorumluluğunu üstlenen ve öz güven sahibi (içten kontrollü) bir kişilik yapısı ya da güvensiz, pasif, sorumluluktan kaçan (dıştan kontrollü) bir kişilik yapısına sahip olmasında ailelerin rolünü araştırmıştır. Araştırma sonucunda ailenin özellikle annenin eğitim seviyesinin çocuğun başarısında doğrudan etkili olduğu değerlendirilmiştir. Spector (1988) çalışmasında iç kontrol odaklı çalışanların dış kontrol odaklı çalışanlara nazaran daha yüksek ücret, statü ve iş tatmini düzeyi ile daha uzun süre çalıştıklarını bildirmektedir. Muhomen ve Torkelson (2004) çalışmalarında dış kontrol odağına sahip kişilerin daha sık iş stresi ile alakalı açıklamalar yaptığını belirtmektedir. Karataş (2012) çalışmasında kontrol odağı, saldırganlık ve çok boyutlu mükemmeliyetçilik arasında ilişki olup olmadığını belirlemeyi amaçlamıştır. Araştırma sonucunda, kontrol odağının saldırganlık ve mükemmeliyetçilik ile anlamlı ilişki gösterdiği saptanmıştır. Ayrıca saldırganlık ve mükemmeliyetçilik değişkeninin kontrol odağını anlamlı bir şekilde yordadığı tespit edilmiştir. Srivastava (2015) çalışmasında belirsiz tehdit ve fırsatların insanların organizasyon içerisindeki çalışma arkadaşları ile ilişkilerini nasıl etkilediğini belirlemeye çalışmıştır. Araştırma sonucunda insanların kazanç durumlarından ziyade kayıp durumlarında daha fazla ağ bağlantısıyla etkileşim kurduğu tespit edilmiştir. Bunun yanı sıra içsel kontrol odağına sahip kişiler dışsal kontrol odağına sahip kişilere nazaran çevresindeki ağlarla daha fazla etkileşime girme eğilimi göstermiştir. Ayrıca içsel kontrol odağına sahip kişilerin kişisel özgürlüklerin korunmasında daha agresif davrandıkları belirtilmektedir. Kaya (2016) çalışmasında iş çevresindeki kontrol odağının örgütsel muhalefet ile ilişkisini incelemeyi amaçlamıştır. Çalışma sonucunda, kontrol odağının, yapıcı açık muhalefet, sorgulayıcı muhalefet ve açık muhalefet ile ilişkisi tespit edilmiştir.

Yukarıda da belirtildiği üzere kontrol odağı ve sosyal kaytarma kavramlarının çok sayıda kavram ve disiplinle ilişkili olduğu görülmektedir. Ancak her iki kavramın birbiri ile etkisi ve ilişkisini değerlendirmeye yönelik çalışmalara çok fazla rastlanmamıştır. Dolayısıyla bu çalışmanın literatüre önemli bir katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

3. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

3.1. Ana Kütle ve Örneklem

Araştırmanın ana kütesini Tokat Sosyal Hizmetler Müdürlüğü'ne bağlı kurumlarda çalışan 697 kişi oluşturmaktadır. Örneklemen belirlenmesinde "Farklı Evrenler İçin Kabul Edilebilir Asgari Örneklem Büyüklükleri" (Gürbüz ve Şahin, 2016: 132) tablosundan yararlanılmıştır. Buna göre %95 güven aralığında, ana kütle 750 iken örneklemin 254 olması yeterli görülmektedir. Cevaplandırılması gereken anket sayısı, bazı anketlerin eksiklikler sebebiyle değerlendirme dışı bırakılma ihtimaline karşı en az 260 olarak belirlenmiştir. Bu kapsamda kolayda örnekleme tekniği kullanılarak tüm ana kitleden 264 kullanılabilir anket formu toplanmıştır. Toplanan anketlere yönelik demografik çıktılar aşağıda belirtilmektedir.

Tablo 1: Demografik Özelliklere Yönelik Bulgular

D. Özellikler		F	%	D. Özellikler	F	%	
Cinsiyet	Kadın	133	50,4	Görev	Bakım Elemanı	111	42
	Erkek	124	47,0		Öğretmen	16	6,1
Yaş	18-24	21	8,0	Sosyal Çalışmacı	17	6,4	
	25-31	66	25	Hemşire	18	6,8	
	32-38	80	30,3	Sosyolog	12	4,5	
	39-45	65	24,6	Psikolog	8	3	
	46-52	19	7,2	Yönetici	5	1,9	
	53 ve üstü	11	4,2	Temizlik Personeli	18	6,8	
Medeni Durum	Evli	175	66,3	Büro Personeli	6	2,3	
	Bekar	75	28,4	Güvenlik	11	4,2	
Eğitim	İlkokul	55	20,8	Memur	5	1,9	
	Ortaokul	26	9,8	Bilgi İşlemci	3	1,1	
	Lise	74	28	Diğer	31	11,7	
	Ön lisans	22	8,3	Gelir	1000-2000 TL	80	30,3
	Lisans	78	29,5		2001-3000 TL	113	42,8
Lisansüstü	7	2,7	3001-4000 TL		50	18,9	
Çocuk	Var	183	69,3		4001-5000 TL	7	2,7
	Yok	78	29,5	5001-6000 TL	10	3,8	
Memleket	Tokat	231	87,5	Kurum	Sağlık Bakım Merkezi	16	6,1
	Diğer 18 il	29	11		Rehabilitasyon Merkezi	41	15,5
Mesleki Çalışma Süresi	1-5 Yıl	80	30,3	Huzurevi	24	9,1	
	6-10 Yıl	97	36,7	Çocuk Evleri Sitesi	29	11	
Kurumda Çalışma Süresi	11-15 Yıl	40	15,2	Kadın Konuk evi	13	4,9	
	16 Yıl ve Üzeri	26	9,8	ASP Müdürlüğü	60	22,7	
	1-5 Yıl	106	40,2	Özel Şifa Bakım Merkezi	17	6,4	
	6-10 Yıl	100	37,9	Çocuk Evleri Koordinasyon Merkezi	15	5,7	
	11-15 Yıl	35	13,3	Özel Hayat Bakım Merkezi	39	14,8	
	16 Yıl ve Üzeri	18	6,8				

Tablo 1'de görüldüğü gibi katılımcıların %51,8'i kadın, %48,2'si erkektir. Yaş değişkeninin orta yaş grubu içerisinde yoğunlaştığı görülmektedir. Bu kapsamda en fazla katılım %30,5 ile 32-38 yaş grubunda, en az katılım ise, %4,2 ile 53 ve üzeri yaş grubundadır. Medeni durum açısından ise katılımcıların %70'i evli, %30'u bekârdır. Katılımcılar eğitim seviyesi açısından değerlendirildiğinde lisans, lise ve ilköğretim mezunlarının ön plana çıktığı görülmektedir. Katılımcıların %29,5'i lisans, %28,2'si lise, %20,6'sı ise ilköğretim mezunudur. Araştırmaya katılanların %88'i memleketini Tokat

olarak belirtmiştir. Bununla beraber katılımcıların %69,3'unun ise çocuk sahibi olduğu belirlenmiştir. Mesleki çalışma süresi olarak katılımcıların yaklaşık %70'inin 6 yıl ve üzeri bir tecrübeye sahip olduğu görülmektedir. Bununla beraber katılımcıların yaklaşık %80'inin ise, 1-10 yıldır aynı kurumda çalıştığı tespit edilmiştir. Bu durum katılımcıların kurumlarda uzun süreli bir çalışma dönemi geçirmediğini ortaya koymaktadır. Belirtilen kurumlarda çalışan kişilerin görev ve sorumlulukları değerlendirildiğinde bakıcı personelin %42'lik oranla önemli bir büyüklüğe sahip olduğu görülmektedir. Tüm kurumlarda çalışan personelin büyük bir bölümünün bu meslek grubunda bulunması, mevcut sonucun ortaya çıkmasının temel sebebidir. Gelir değişkeni itibarıyla katılımcıların önemli bir bölümünün (yaklaşık %73'ü) 1000-3000 TL arasında bir gelire sahip olduğu görülmektedir. Tabloda belirtilen bazı değişkenlerin toplam değerlerinin %100'e ulaşmadığı tespit edilmektedir. Anketlerde bazı katılımcıların bu ifadeleri boş bırakması belirtilen sorunun kaynağını teşkil etmektedir.

3.2. Veri Toplama Araçları

Araştırmada kontrol odağını ve sosyal kaytarma davranışını belirleyebilmek amacıyla iki farklı ölçek kullanılmıştır. Katılımcıların demografik değişkenlerine ait bilgileri elde edebilmek için ise on sorudan oluşan bir form hazırlanmıştır. Ölçekler 5'li likert tipindedir. Katılımcılardan verilen ifadelerle katılma düzeylerini belirtmeleri istenmiştir. Buna göre bir katılımcıdan ilgili ifadeye katılma düzeyini "kesinlikle katılmıyorum:1", "katılmıyorum:2", "ne katılıyorum ne katılmıyorum:3", "katılıyorum:4", "kesinlikle katılıyorum:5" şeklinde ifade etmesi istenmiştir.

Katılımcıların kontrol odağını ölçmek için geliştirme, güvenilirlik ve geçerlik çalışması Dağ (2002) tarafından yapılan, 47 ifadeden oluşan Kontrol Odağı Ölçeği kullanılmıştır. Ölçeğin 25 maddesi düz, 22 maddesi de ters yönlü puanlanmaktadır. Puanlardaki yükselme dış kontrol odağı inancını ifade etmektedir. Olası puan aralığı 47-235 değerleri arasındadır (Dağ, 2002:81). Ölçek beş alt boyuttan oluşmaktadır; kişisel kontrol 18 madde (17, 18, 19, 21, 27, 28, 29,31, 32, 33, 34, 36, 37, 41, 43, 44, 45, 47), şansa inanma 11 madde (1, 6, 9, 11, 12, 15, 16, 23, 26, 30, 40), çabalamanın anlamsızlığı 10 madde (2, 4, 5, 8, 10, 14, 22, 24,25, 35), kadercilik 3 madde (3, 39, 42), adil olmayan dünya inancı 5 madde (7, 13, 20, 38, 46). İç kontrol inancını 18 madde bir alt boyut, dış kontrol inancını ise 29 madde ve dört alt boyut ölçmektedir. Ölçeğin bu çalışmada kullanılan veriler için hesaplanan Cronbach's Alpha değeri 0,724'tür. Boyutlar için hesaplanan Cronbach's Alpha değeri kişisel kontrol için 0,86, şansa inanma için 0,55, çabalamanın anlamsızlığı için 0,68, kadercilik için 0,58, adil olmayan dünya inancı için 0,50 olarak hesaplanmıştır. İnceleme türü yazılarda güvenilirlik için hesaplanan cronbach alfa değerinin 0.50'nin üzerinde olması yeterli kabul edilmektedir (Altunışık vd., 2004: 115).

Çalışmada kullanılan ikinci ölçek ise Liden ve diğerleri (2004) tarafından geliştirilen Sosyal Kaytarma Ölçeğidir. Sosyal kaytarma düzeyini belirlemek için geliştirilen bu ölçek de 13 ifade ve tek boyuttan oluşmaktadır. Ölçeğin güvenilirliği için hesaplanan Cronbach's Alpha değeri 0,820 olarak belirlenmiştir.

3.3. Verilerin Analizi

Araştırmada katılımcıların demografik özelliklerine ilişkin betimleyici analizler yapabilmek için frekans analizi; gruplar arası farklılıkları tespit edebilmek için bağımsız örneklem t-testi ve tek yönlü varyans analizi yapılmıştır. Tespit edilen farklılıkların yönünü belirlemek için ise Scheffe ve LSD testleri yapılmıştır. Ayrıca sosyal kaytarma ile iç/dış kontrol odaklı olma arasındaki ilişki ve etkileşimi ölçmek amacıyla da korelasyon ve regresyon analizi yapılmıştır. Verilerin değerlendirilmesi için SPSS 18 paket programından faydalanılmıştır.

4. BULGULAR VE TARTIŞMA

Araştırmada kullanılan ölçek ifadelerinin ortalama ve standart sapmasına yönelik bulgular aşağıdaki tabloda belirtilmektedir.

Tablo 2: Ölçek İfadelerine Yönelik Tanımlayıcı İstatistikler

No	Kontrol Odağı Ölçeği İfadeleri	Ort.	St. Sap.
1	İnsanın yaşamındaki mutsuzlukların çoğu, biraz da şanssızlığına bağlıdır.	2,61	1,159
2	İnsan ne yaparsa yapsın üşütüp hasta olmanın önüne geçemez.	2,54	1,232
3	Bir şeyin olacağı varsa eninde sonunda mutlaka olur.	3,58	1,263
4	İnsan ne kadar çabalarsa çabalasın, ne yazık ki değeri genellikle anlaşılmaz.	3,00	1,296
5	İnsanlar savaşları önlemek için ne kadar çaba gösterirlerse gösterebilirler, savaşlar daima olacaktır.	2,89	1,318
6	Bazı insanlar doğuştan şanslıdır.	3,29	1,248
7	İnsan ilerlemek için güç sahibi kişilerin gönlünü hoş tutmak zorundadır.	2,46	1,346
8	İnsan ne yaparsa yapsın, hiçbir şey istediği gibi sonuçlanmaz.	2,46	1,149
9	Birçok insan, rastlantıların yaşamlarını ne derece etkilediğinin farkında değildir.	3,17	1,151
10	Bir insanın halen ciddi bir hastalığa yakalanmamış olması sadece bir şans meselesidir.	2,19	1,120
11	Dört yapraklı yonca bulmak insana şans getirir.	1,85	,961
12	İnsanın burcu hangi hastalıklara daha yatkın olacağını belirler.	1,93	,992
13	Bir sonucu elde etmede insanın neleri bildiği değil, kimleri tanıdığı önemlidir.	2,53	1,220
14	İnsanın bir günü iyi başladıysa iyi; kötü başladıysa da kötü gider.	2,35	1,139
15	Başarılı olmak çok çalışmaya bağlıdır; şansın bunda payı ya hiç yoktur ya da çok azdır.	2,68	1,296
16	Aslında şans diye bir şey yoktur.	3,22	1,133
17	Hastalıklar çoğunlukla insanların dikkatsizliklerinden kaynaklanır.	2,93	1,163
18	Talihsizlik olarak nitelenen durumların çoğu, yetenek eksikliğinin, ihmalin, tembelliğin ve benzeri nedenlerin sonucudur	2,84	1,162
19	İnsan, yaşamında olabilecek şeyleri kendi kontrolü altında tutabilir.	3,05	1,143
20	Çoğu durumda yazı-tura atarak da isabetli kararlar verilebilir.	1,97	1,075
21	İnsanın ne yapacağı konusunda kararlı olması, kadeere güvenmesinden daima iyidir.	2,72	1,331
22	İnsan fazla bir çaba harcamasa da, karşılaştığı sorunlar kendiliğinden çözülür.	2,08	1,052
23	Çok uzun vadeli planlar yapmak her zaman akıllıca olmayabilir, çünkü birçok şey zaten iyi ya da kötü şansa bağlıdır.	2,47	1,147
24	Birçok hastalık insanı yakalar ve bunu önlemek mümkün değildir.	2,56	1,142
25	İnsan ne yaparsa yapsın, olabilecek kötü şeylerin önüne geçemez.	2,71	1,153
26	İnsanın istediğini elde etmesinin talihle bir ilgisi yoktur.	2,89	1,143
27	İnsan kendisini ilgilendiren birçok konuda kendi başına doğru kararlar alabilir.	2,41	1,074
28	Bir insanın başına gelenler, temelde kendi yaptıklarının sonucudur.	2,51	1,177
29	Halk, yeterli çabayı gösterse siyasal yolsuzlukları ortadan kaldıracaktır.	2,62	1,194
30	Şans ya da talih hayatta önemli bir rol oynamaz.	3,05	1,179
31	Sağlıklı olup olmayayı belirleyen esas şey insanların kendi yaptıkları ve alışkanlıklarıdır.	2,49	1,181
32	İnsan kendi yaşamına temelde kendisi yön verir.	2,35	1,013
33	İnsanların talihsizlikleri yaptıkları hataların sonucudur.	2,65	1,184
34	İnsanlarla yakın ilişkiler kurmak, tesadüflere değil, çaba göstermeye bağlıdır.	2,37	1,124
35	İnsanın hastalanacağı varsa hastalanır; bunu önlemek mümkün değildir.	2,98	1,218
36	İnsan bugün yaptıklarıyla gelecekte olabilecekleri değiştirebilir.	2,51	1,142
37	Kazalar, doğrudan doğruya hataların sonucudur.	2,77	1,269
38	Bu dünya güç sahibi birkaç kişi tarafından yönetilmektedir ve sade vatandaşın bu konuda yapabileceği fazla bir şey yoktur.	2,72	1,303
39	İnsanın dini inancının olması, hayatta karşılaşacağı birçok zorluğu daha kolay aşmasına yardım eder.	3,68	1,224
40	Bir insan istediği kadar akıllı olsun, bir işe başladığında şans yaver gitmezse başarılı olamaz.	2,98	1,256
41	İnsan kendine iyi baktığı sürece hastalıklardan kaçınabilir.	2,49	1,048
42	Kaderin insan yaşamı üzerinde çok büyük bir rolü vardır.	3,56	1,188
43	Kararlılık bir insanın istediği sonuçları almasında en önemli etkidir.	2,14	1,100
44	İnsanlara doğru şeyi yaptırmak bir yetenek işidir; şansın bunda payı ya hiç yoktur ya da çok azdır.	2,64	1,218
45	İnsan kendi kilosunu, yiyeceklerini ayarlayarak kontrolü altında tutabilir.	2,25	1,205
46	İnsanın yaşamının alacağı yönü, çevresindeki güç sahibi kişiler belirler.	2,44	1,184
47	Büyük ideallere ancak çalışıp çabalayarak ulaşılabilir.	2,02	1,112
No	Sosyal Kaytarma Ölçeği İfadeleri	Ort.	St. Sap.
1	Toplu görev dağılımlarında sorumluluk almaktan kaçınıyorum.	1,98	1,153
2	Verilen işi başkasına bırakmadan istenen kalitede ve zamanda yaparım.	2,17	1,246
3	İş yapacak başkaları varsa, verilen görevi değil kendi istediğim işi yaparım.	2,15	1,064
4	Bireysel hedeflerim, grup amaçlarının önündedir.	2,29	1,112
5	Mesai saatleri içerisinde iş ile ilgili olmayan faaliyetlere düzenli bir şekilde zaman ayırıyorum.	2,10	1,124
6	Üstlenmem gereken bazı sorumlulukları diğer çalışanlara yüklerim.	1,66	,956
7	İş yapabilecek başka çalışanlar olduğu zaman işi yapmak için daha az çaba gösteririm.	1,79	1,035
8	İşin kendi üzerlerime düşen kısmını yapmam.	1,71	1,089
9	İş arkadaşlarıma kıyasla az çaba gösteririm.	1,55	,876
10	İş yapacak başka çalışanlar varsa daha gevşek davranırım.	1,63	,958
11	Eğer diğer çalışanlar yardım edebilecek durumdaysa diğer bölümlere yardım etmek için daha az zaman harcarım.	2,00	1,129
12	İşleri başkası yapıyorsa çalışıyor gibi görünürüm.	1,51	,921
13	Grup içinde bir işi yapmak için elimden geleni en iyi şekilde yaparım.	1,90	1,322

Tablo 2'de kontrol odağı ve sosyal kaytarma davranışı ölçek ifadelerinin tanımlayıcı istatistikleri değerlendirilmektedir. Bu kapsamda her iki ölçeğin de genel olarak ortalamasının altında değer aldığı

görülmektedir. Ölçeklerin içerisinde bulunan ters ifadeler düşük değerlerin oluşumuna sebep olmaktadır. Kontrol odağı ölçeğine yönelik ifadeler incelendiğinde en yüksek değeri alan ifade “insanın dini inancının olması, hayatta karşılaşacağı birçok zorluğu daha kolay aşmasına yardım eder” ifadesi; en düşük değeri alan ifade ise “dört yapraklı yonca bulmak insana şans getirir” ifadesi olmuştur. Sosyal kaytarma davranışı ölçeğinde ise en yüksek değeri alan ifade “bireysel hedeflerim, gurup amaçlarının önündedir” ifadesi; en düşük değeri alan ifade ise, “işleri başkası yapıyorsa çalışıyor gibi görünürüm” ifadesi olmuştur. Tüm bu değerler incelendiğinde her iki ölçeğin de genel olarak ortalamasının altında değer aldığı belirlenmiştir.

Belirtilen ölçeklerin boyutlarına yönelik ortalama, standart sapma ve korelasyon değerleri aşağıdaki tabloda gösterilmektedir.

Tablo 3: Araştırma Değişkenlerine Ait Ortalama, Standart Sapma Ve Korelasyon Değerleri

	Ort	S.S.	1	2	3	4	5	6
1. Sosyal Kaytarma	1,89	0,61						
2. Kontrol Odağı	2,65	0,31	0,321**					
3. Kişisel Kontrol	2,54	0,63	0,320**	0,606**				
4. Şansa İnanma	2,74	0,49	0,085	0,637**	0,090			
5. Çabalamanın Anlamsızlığı	2,57	0,61	0,028	0,526**	-0,189**	0,334**		
6. Kadercilik	3,60	0,90	-0,273**	-0,077	-0,514**	0,052	0,276**	
7. Adil Olmayan Dünya İnancı	2,41	0,71	0,241**	0,318**	-0,198**	0,193**	0,378**	0,062

Tablo 3'teki bulgulara göre, kontrol odağı ölçeği ve boyutlarının genel olarak sosyal kaytarma ölçeğinden daha yüksek değerler aldığı görülmektedir. Aynı zamanda “kadercilik” boyutu dışında tüm boyutların ortalamasının altında değer aldığı tespit edilmiştir. Tablodaki korelasyon değerleri incelendiğinde ise, sosyal kaytarma ölçeği ile kontrol odağı ölçeği ve boyutları arasında anlamlı bir ilişki tespit edilmiştir. Ayrıca belirlenen bu ilişkinin bazı boyutlarda negatif, bazı boyutlarda pozitif yönlü olduğu görülmektedir. Kontrol odağı ve sosyal kaytarma ölçek algılarının demografik özellikler itibarıyla farklılaşıp farklılaşmadığını tespit etmek için bağımsız iki örneklem t-testi ve tek yönlü varyans analizi yapılmıştır. Analizler sonucu ortaya çıkan durum aşağıda değerlendirilmektedir.

Sosyal kaytarma davranışı ve kontrol odağı boyutlarının cinsiyet ve memleket değişkenine göre farklılaşıp farklılaşmadığını tespit etmek için bağımsız iki örneklem t-testi yapılmıştır. Analiz sonucunda cinsiyet değişkeni ile kontrol odağı ölçeği alt boyutlarından olan şansa inanma ve çabalamanın anlamsızlığı boyutları arasında ve memleket değişkeni ile sosyal kaytarma ve adil olmayan dünya inancı boyutu arasında anlamlı bir farklılık tespit edilmiştir. Farklılıkların yönünü belirten ortalamalar incelendiğinde, kadınların şansa inanma ve çabalamanın anlamsızlığı boyutlarını erkeklerden daha olumlu bir şekilde algıladıkları görülmektedir. Bununla beraber memleket değişkeni itibarıyla Tokatlı olan katılımcıların diğer illerden gelen katılımcılara nazaran daha fazla sosyal kaytarma eğilimi gösterdiği ve adil olmayan dünya inancına sahip oldukları tespit edilmiştir. Elde edilen sonuçlara yönelik istatistikler aşağıdaki tablolarda gösterilmektedir.

Tablo 4: Cinsiyet Açısından Şansa İnanma ve Çabalamanın Anlamsızlığı t Testi

Değişkenler	Cinsiyet	N.	Ort.	S.S.	T Değeri	Anlamlılık
Şansa inanma	Kadın	133	2,847	0,479	3,540	0,000
	Erkek	124	2,633	0,489		
Çabalamanın anlamsızlığı	Kadın	133	2,642	0,607	2,137	0,034
	Erkek	124	2,481	0,599		

Tablo 5: Memleket Açısından Sosyal Kaytarma ve Adil Olmayan Dünya İnancı t Testi

Değişkenler	Memleket	N	Ort.	S.S.	T Değeri	Anlamlılık
Sosyal kaytarma	Tokat	229	1,929	0,622	2,408	0,017
	Tokat Dışı	29	1,642	0,439		
Adil olmayan dünya inancı	Tokat	231	2,453	0,707	1,993	0,047
	Tokat Dışı	29	2,175	0,701		

Kontrol odağı boyutlarının ve sosyal kaytarma davranışının eğitim değişkenine göre farklılaşıp farklılaşmadığını tespit etmek için Tek Yönlü Varyans analizi yapılmıştır. Analiz sonucunda sosyal

kaytarma ile eğitim seviyesi açısından farklılaşma tespit edilememiştir. Ancak kontrol odağı boyutlarından adil olmayan dünya inancının ($P=0,009<0,05$) eğitime göre farklılaştığı görülmüştür. Analiz sonuçları Tablo 6’da gösterilmektedir. Farklılığın hangi eğitim grupları arasında olduğunu tespit etmek için LSD testi yapılmıştır. Analiz sonuçları Tablo 6’da verilmiştir.

Tablo 6: Eğitim Seviyesi Açısından Adil Olmayan Dünya İnancı LSD Testi

Eğitim (I)	Eğitim (J)	Ort. Far. (I-J)	Standart Hata	Anlamlılık
Lise	İlkokul	0,300*	0,124	0,016
	Lisans	0,328*	0,113	0,004
Lisans Üstü	Ortaokul	-0,615*	0,298	0,040
	Lise	-0,801*	0,276	0,004
	Ön Lisans	-0,732*	0,303	0,017

Tablo 6 incelendiğinde lise seviyesinde eğitim alan kişilerin adil olmayan dünya görüşünün ilkökul ve lisans düzeyinde eğitim alan kişilerin görüşünden daha baskın olduğu, bununla birlikte, ortaokul, lise ve ön lisans eğitim seviyesine sahip kişilerin adil olmayan dünya görüşlerinin de lisansüstü eğitim seviyesine sahip kişilerin görüşlerinden daha baskın olduğu görülmektedir.

Tablo 7: Kurumun Kamu veya Özel Olmasına Göre Kişisel Kontrol t Testi

Değişkenler	Kurum	N	Ort.	S.S.	T Değeri	Anlamlılık
Kişisel kontrol	Özel	72	2,375	0,579	-2,662	0,008
	Kamu	182	2,608	0,646		

Kontrol odağı ölçeği alt boyutları ve sosyal kaytarma davranışı ölçeğinin çalışılan kurumun kamu veya özel olması açısından farklılaşp farklılaşmadığını tespit etmek için bağımsız örneklem t testi yapılmıştır. Analiz sonucunda kontrol odağı ölçeği alt boyutlarından olan kişisel kontrol ile kurumlar arasında anlamlı bir farklılık tespit edilmiştir. Tablo 7’deki veriler incelendiğinde kamu kurumlarında çalışan kişilerin kişisel kontrol mekanizmalarının özel kurumlarda çalışanlardan daha az geliştiği görülmektedir. Bu durumun sebebi olarak kişisel kontrol ifadelerinin ters puanlanmasından kaynaklandığı düşünülmektedir.

Kontrol odağı ölçeği ve sosyal kaytarma davranışı ölçeği değişkenlerinin görev değişkenine göre farklılaşp farklılaşmadığını tespit etmek için tek yönlü varyans analizi yapılmıştır. Analiz sonucunda kontrol odağı ölçeği alt boyutlarından olan çabalamanın anlamsızlığı ile görev değişkeni ($P=0,045<0,05$) arasında anlamlı farklılık tespit edilmiştir. Farklılığın hangi gruplar arasında olduğunu tespit etmek için yapılan LSD testi sonuçları Tablo 8’de verilmiştir.

Tablo 8: Görev Açısından Çabalamanın Anlamsızlığı LSD Testi

Görev (I)	Görev (J)	Ort. Far. (I-J)	Standart Hata	Anlamlılık
Sosyolog	Bakım Elemanı	-0,368*	0,182	0,044
	Öğretmen	-0,485*	0,228	0,035
	Temizlik Personeli	-0,539*	0,223	0,016
	Güvenlik	-0,675*	0,250	0,007
Psikolog	Bilgi İşlem	-0,940*	0,386	0,016
	Öğretmen	-0,531*	0,259	0,042
	Temizlik Personeli	-0,585*	0,254	0,022
	Güvenlik	-0,721*	0,278	0,010
Diğer	Bilgi İşlem	-0,986*	0,405	0,016
	Temizlik Personeli	-0,405*	0,177	0,023
	Güvenlik	-0,541*	0,210	0,011
Memur	Bilgi İşlem	-0,806*	0,362	0,027
	Bilgi İşlem	-0,891*	0,437	0,043

Tablo 8 genel olarak incelendiğinde sosyolog, psikolog ve memurların diğer meslek gruplarına nazaran çabalamanın anlamsızlığı boyutunu daha olumsuz bir şekilde algıladıkları görülmektedir. Tablodaki değişkenler incelendiğinde ise, çabalamanın anlamsızlığı değişkenini; sosyologların bakım elemanı, öğretmen, temizlik personeli, güvenlik ve bilgi işlem personellerinden; psikologların öğretmen, temizlik, güvenlik ve bilgi işlem personellerinden; mesleğini diğer olarak ifade edenlerin temizlik,

güvenlik ve bilgi işlem personellerinden ve memurların bilgi işlem personelinden daha olumsuz bir şekilde algıladıkları görülmektedir.

Sosyal kaytarma davranışı ile kontrol odağı ölçeği alt boyutları olan kişisel kontrol, şansa inanma, çabalamanın anlamsızlığı, kadercilik ve adil olmayan dünya inancının boyutları arasında etkileşimin olup olmadığını test etmek için çoklu doğrusal regresyon analizi yapılmıştır. Analiz sonucunda elde edilen bulgular Tablo 9'da verilmektedir.

Tablo 9: Kontrol Odağı Boyutları ve Sosyal Kaytarma Davranışına Ait Çoklu Regresyon

Bağımsız Değişkenler	Bağımlı Değişken	β	t	Anlamlılık
Kişisel kontrol	Sosyal Kaytarma	0,313**	4,673	0,000
Adil olmayan dünya inancı	Sosyal Kaytarma	0,306**	4,966	0,000

R=0.458, R²=0.210, DüzeltilmişR²=0,195

Analiz sonuçlarına göre düzeltilmiş R² değeri 0,195'tir. Buna göre sosyal kaytarmadaki varyansın %19'u kontrol odağı boyutları tarafından açıklanmaktadır. β katsayıları incelendiğinde, tüm bağımsız değişkenler modele dâhil edildiği zaman sosyal kaytarmayı açıklamada kişisel kontrol ve adil olmayan dünya inancının anlamlı ve pozitif bir etkisinin olduğu görülmektedir. Bu sonuca göre kişisel kontrol değişkenindeki bir birimlik artışın sosyal kaytarma davranışında %31, adil olmayan dünya inancı değişkenindeki bir birimlik artışın ise sosyal kaytarma davranışında %30 oranında bir pozitif bir artış sağladığı görülmektedir.

5. SONUÇ VE ÖNERİLER

Çalışanların etkinliği ve verimliliği kavramı hem kamu hem de özel sektör işletmelerinde karşılaşılan önemli kavramlardan biri olarak değerlendirilmektedir. Çalışanların etkinliği ve verimliliği ürün ve hizmet çıktılarını üzerinde doğrudan etki yapmaktadır. Özellikle de tüketici ile doğrudan temasın sağlandığı hizmet işletmelerinde gerçekleştirilen faaliyetin kalitesinde birincil etkiye sahiptir. Bu sebeple işletme yöneticileri çalışan verimliliğini sağlamak amacıyla çeşitli kontrol mekanizmaları geliştirmektedirler. Bu amaçla kullanılan ve kişilerin grup içerisinde veya bireysel olarak kontrolünü sağlayan önemli bir kavram da kontrol odağı kavramıdır. Bu kavram, kişilerin içsel motivasyon veya dış denetleyicilerle kontrol edilmesi prensibine dayanmaktadır. Bu kapsamda araştırmanın temel amacı, önemli bir iş gücü problemi olan sosyal kaytarma davranışı ile kontrol odağı arasındaki etkileşim ve ilişki düzeylerinin belirlenmesidir.

Bu amaç doğrultusunda Tokat Sosyal Hizmetler İl Müdürlüğü kapsamında kamu ve özel sektör alanında hizmet veren kurum ve kuruluşlarda çalışan 264 çalışan ile yüz yüze anket çalışması gerçekleştirilmiştir. Araştırmada kontrol odağı kavramını ölçmek için Dağ (2002) tarafından geliştirilmiş ölçek ve sosyal kaytarma kavramını ölçmek için Lidenve arkadaşları (2004) tarafından geliştirilen ölçek kullanılmıştır.

Ölçeklerde yer alan tanımlayıcı istatistikler incelendiğinde katılımcıların sosyal kaytarma davranışı ve kontrol odağı algılarının genellikle ortalamaya yakın bir konumda yerleştiği görülmektedir. Ancak buna karşın kontrol odağı ölçeğinde katılımcıların algıları incelendiğinde en yüksek değerlerin genellikle dış kontrol odağını ölçen ifadelerde toplandığı görülmektedir. Sosyal kaytarma davranışı ölçeği incelendiğinde ise genellikle katılımcıların sosyal kaytarmaya çok fazla meyil etmedikleri görülmektedir. Bu sonucun, kişilerin kendilerini değerlendirirken objektiflikten uzaklaşabileceği gerçeğinden kaynaklandığı düşünülmektedir.

Ölçekler faktör analizine tabi tutulmamıştır. Çalışmada yapılan değerlendirmeler ölçeklerin geliştirilmesi safhasında belirlenen boyutlar üzerinden gerçekleştirilmiştir. Bu kapsamda ölçekler ve boyutlar arasında demografik özelliklere göre farklılık olup olmadığı t-testi ve tek yönlü varyans analizleri ile test edilmiştir. Cinsiyet grupları ile şansa inanma ve çabalamanın anlamsızlığı boyutları arasında anlamlı farklılık tespit edilmiştir. Kadınlar şansa inanma ve çabalamanın anlamsızlığı boyutlarını erkeklerden daha olumlu görmektedir. Bu durum, kadınların bu boyutlarda daha fazla dış kontrol odaklı olduğunu göstermektedir. Bu farklılığın, kadınların toplumsal olaylarda üslenmiş olduğu daha uyumlu ve dengeleyici özelliklerinden kaynaklandığı düşünülmektedir.

Tokatlı olan katılımcıların diğer illerden gelen katılımcılara nazaran daha fazla adil olmayan dünya inancına sahip oldukları belirlenmiştir. Bu durum Tokatlıların daha fazla dış kontrol odaklı olduklarını

şeklinde değerlendirilebilir. Tokatlı olan katılımcıların diğer illerden gelen katılımcılara nazaran daha fazla sosyal kaytarma eğilimi göstermesinin sebebinin çalışanların memleketinde olmasının verdiği güven ve rahatlık olduğu şeklinde düşünülmektedir.

Lise mezunlarının adil olmayan dünya inancının ilkökul ve lisans mezunlarından daha baskın olduğu belirlenmiştir. Bu durumun lise mezunlarının daha fazla dış kontrol odaklı oldukları şeklinde değerlendirilmiştir. Günümüzde birçok şeyin ölçütünün eğitim olması gerçeğinden yola çıkıldığında, ilkökul mezunları, kendilerini zaten eğitimlerinin kısıtladığını, güç sahibi kişilerin engellemesi/yardımcı olmasının yaşamları üzerinde bir etkisinin olmayacağını düşünebilmektedirler. Lisans mezunları ise elde ettikleri kazanç ya da kayıpların kendi davranışlarının sonucu olduğunu, bunlarda dış odakların etkili olmadığını düşünebilmektedir. Belirtilen durumların bu farklılığın temel sebeplerinden olduğu şeklinde düşünülmektedir.

Çalışanların kamu sektörü ve özel sektörde çalışmasının kişisel kontrol boyutunda farklılaştığı tespit edilmiştir. Bu sonuca göre kamu sektöründe çalışan kişiler özel sektörde çalışan kişilere nazaran az kişisel kontrol mekanizmasına sahiptir. Kamu sektörü çalışanlarının özel sektör çalışanlarına göre iş garantisine sahip olmasının bu sonucun oluşumuna sebebiyet verdiği düşünülmektedir. Sosyolog ve psikologların diğer meslek gruplarına nazaran çabalamanın anlamsızlığı boyutunu daha olumsuz bir şekilde algıladığı görülmektedir. Eğitim seviyesinin önemli bir iç kontrol tetikleyicisi olma düşüncesinden hareketle, sosyolog ve psikologların aldıkları eğitimin bu sonucun oluşumuna katkı sağladığı düşünülmektedir.

Son olarak sosyal kaytarma davranışı ile kişisel kontrol ve adil olmayan dünya inancı boyutlarında etkileşim tespit edilmiştir. Bu sonuca göre kişisel kontrol değişkenindeki bir birimlik artışın sosyal kaytarma davranışında %31, adil olmayan dünya inancı değişkenindeki bir birimlik artışın ise sosyal kaytarma davranışında %30 oranında bir pozitif değişim sağladığı görülmektedir. Yani kişisel kontrolün düşük olması ve adil olmayan dünya inancı kişileri sosyal kaytarmaya yöneltebilmektedir. Tüm bu açıklamalar neticesinde tablo 9'da da görüldüğü üzere dış kontrol inancının artması kişileri daha fazla sosyal kaytarma davranışına yönlendirmektedir.

Araştırma zaman ve maliyet kısıtı nedeniyle dar bir bölgede ve sınırlı bir evrende yapılmıştır. Elde edilen verilerin analizi sonucu ulaşılan bulgular sadece bu araştırma ve örneklem grubu açısından değerlendirilmiştir. Bu konuda gelecekte yapılacak olan çalışmaların daha geniş kapsamlı farklı bölge, kurum ve kuruluşlarda yapılmasının genellenebilir sonuçlar açısından önemli olduğu düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

- Altuışık, R., Coşkun, R., Bayraktaroğlu, S. ve Yıldırım, E. (2004), Sosyal bilimlerde Araştırma Yöntemleri SPSS Uygulamalı, Sakarya: Sakarya Kitabevi.
- Akın, A. (2007), *Akademik Kontrol Odağı Ölçeği: Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması*, https://www.researchgate.net/publication/264544193_Akademik_Kontrol_Odagi_Olcegi_Gecerlik_ve_guvenirlik_calismasi, (Erişim Tarihi: 09.08.2018).
- Asiedu-Appiah, F. ve Addai, H. (2014), An Investigation into the Causal Relationship Between Employees' Locus of Control and Contextual Performance, *Journal of Business and Behavioral Sciences*, 26 (2), 94-118.
- Basım H.N. ve Şeşen H. (2006), Kontrol Odağının Çalışanların Nezaket ve Yardım Etme Davranışlarına Etkisi: Kamu Sektöründe Bir Araştırma, *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (16), 159-168.
- Dağ, İ. (2002), Kontrol Odağı Ölçeği (KOÖ): Ölçek Geliştirme, Güvenirlik ve Geçerlik Çalışması, *Türk Psikoloji Dergisi*, 17 (49), 77 – 90.
- Doğan, A., Bozkurt, S. ve Demir, R. (2012), Sosyal Kaytarma Davranışı ile Algılanan Görev Görünürlüğü Arasındaki İlişkinin İncelenmesine Yönelik Bir Araştırma, *SÜ İİBF Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 1(24), 53-79.
- George J. M. (1992), Extrinsic and Intrinsic Origins of Perceived Social Loafing in Organizations, *Academy of Management Journal*, 35(1), 191-202.

- Gürbüz S. ve Şahin F. (2016), *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri*, Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Harcum, E. R. ve Badura, L. L. (1990), Social Loafing as Response to an Appraisal of Appropriate Effort, *The Journal of Psychology*, 124 (6), 629-637.
- Ilgın, B. (2010), *Örgütsel Vatandaşlık Davranışlarının Oluşumunda ve Sosyal Kaytarma ile İlişkisinde, Duygusal Zekâ ve Lider Üye Etkileşiminin Rolü*, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Anabilim Dalı, Ankara.
- Kağıtçıbaşı Ç. ve Cemalcılar Z. (2014), *Dünden Bugüne İnsan ve İnsanlar Sosyal Psikolojiye Giriş*, İstanbul: Evrim Yayınevi.
- Karau S. J. ve Williams K. D. (1993), Social Loafing: A Meta-Analytic Review and Theoretical Integration, *Journal of Personality and Social Psychology*, 65(4), 681-706.
- Karataş, Z. (2012), Kontrol Odağının Yordayıcıları Olarak Saldırganlık ve Çok Boyutlu Mükemmeliyetçilik. *Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*, 13(3), 245-260.
- Kartal, H. ve Gemlik, H.N. (2018), Hastane Çalışanlarının Öğrenilmiş Güçlülük Düzeylerinin İç Dış Kontrol Odağına Olan Etkisinin Yönetimsel Açısından İncelenmesi: Bir Hastane Uygulaması, *Uluslararası Sağlık Yönetimi ve Stratejileri Araştırma Dergisi*, 4(1), 40-53.
- Kaya, Ç. (2016), Kontrol Odağı ve Örgütsel Muhalefet Arasındaki İlişki Üzerine Bir Araştırma, *Marmara Üniversitesi Öneri Dergisi*, 12(46), 81-96.
- Kravitz D. A. ve Martin B. (1986), Ringelmann Rediscovered: The Original Article, *Journal of Personality and Social Psychology*, 50(5), 936-941.
- Kurnaz, G. (2016), Sosyal Kaytarmanın Çalışan Performans Düzeyine Etkisi Üzerine Bir Araştırma, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 9(44), 1143-1150.
- Küçükkaragöz, H., Akay, Y. ve Canbulat, T. (2013), Rotter İç-Dış Kontrol Odağı Ölçeğinin Öğretmen Adaylarında Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması, *Akademik Bakış Dergisi*, (35), 1-12.
- Latane B., Williams K. ve Harkins S. (1979), Many Hands Make Light the Work: The Causes and Consequences of Social Loafing, *Journal of Personality and Social Psychology*, 37(6), 822-832.
- Liden R. C., Wayne S. J., Jaworski R. A. ve Bennet N. (2004), Social Loafing: A Field Investigation, *Journal of Management*, 30(2), 285-304.
- Muhonen, T. ve Tokelson, E. (2004), Work Locus of Control and its Relationship to Health and Job Satisfaction From a Gender Perspective, *Journal of Stress and Health*, (20), 21-28.
- Pabico, J.P., Hermocilla, J.A.C., Galang, J.P.C. ve De Sagun, C.D. (2008), Perceived Social Loafing in Undergraduate Soft Ware Engineering Teams, *Philippine Information Technology Journal*, 1(2), 22-28.
- Pessin J. (1933), The Comparative Effects of Social and Mechanical Stimulation on Memorizing, *The American Journal of Psychology*, 45(2), 263-270.
- Rotter, J.B. (1966), Generalized Expectancies for Internal and External Control of Reinforcement, *Psychological Monographs*, (80), 1-28.
- Spector, P. (1988), Development of The Work Locus of Control Scale, *Journal of Occupational Psychology*, (61), 335-340.
- Spector, P.E., Cooper, C., Sanchez, J. I., O'Driscoll, M., ve Sparks, K. (2002). Locus of Control and Well-Being at Work: How Generalizable are Western Findings, *Academy of Management Journal*, 45(2), 453-466.
- Srivastava, S. B. (2015), Threat, Opportunity, and Network Interaction in Organizations, *Social Psychology Quarterly*, 78 (3), 246-262.

- Şeşen, H. (2010), Kontrol Odağı, Genel Öz Yeterlik, İş Tatmini ve Örgütsel Adalet Algısının Örgütsel Vatandaşlık Davranışına Etkisi: Ankara’da Bulunan Kamu Kurumlarında Bir Araştırm, *H.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 28(2), 195-220.
- Tolukan, E., Bayrak, M. ve Karacan Doğan, P. (2017), Antrenörlerin Sosyal Kaytarma Algılarının İncelenmesi, *Gaziantep Üniversitesi Spor Bilimleri Dergisi*, 2(1), 1-13.
- Williams, K.D., Nida, S.A., Baca, L.D., Latane, B. (1989), Social Loafing and Swimming: Effects of Identifiability on Individual and Relay Performance of Intercollegiate Swimmers, *Basic and Applied Social Psychology*, 10 (1), 73-81.
- Yeşilyaprak B. (1993), Kişilik Gelişiminde Ailesel Faktörlerin Etkisine İlişkin Bir Araştırma, *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*, 1 (3), 3-1.
- Zajonc R.B. ve Sales S.M. (1966), Social Facilitation of Dominant and Subordinate Responses, *Journal of Experimental Social Psychology*, (2), 160-168.